

FATABUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1960

Handtaget på en hyvel, som tillhört en norsk bygdekonstnär, träsnidaren och målaren Iver Gundersen Övstrud, född i Numedal år 1711 och död på samma ort år 1775. Se sid. 290.

Redaktion:

GÖSTA BERG · SAM OWEN JANSSON

MARSHALL LAGERQUIST

Redaktör: Marshall Lagerquist

Omslagsbilden återger C. F. von Bredas porträtt av greve Gustaf Trolle-Bonde, målat i London 1794—95.
Tillhör greve Fredrik Ulf Bonde, Teleborg.
Se Brita Stjernswärds uppsats Från Gustaf Bondes
"grand tour" i denna årsbok.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1960
Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr

KHEVENHÜLLER I DIKT OCH VERKLIGHET

av Marshall Lagerquist

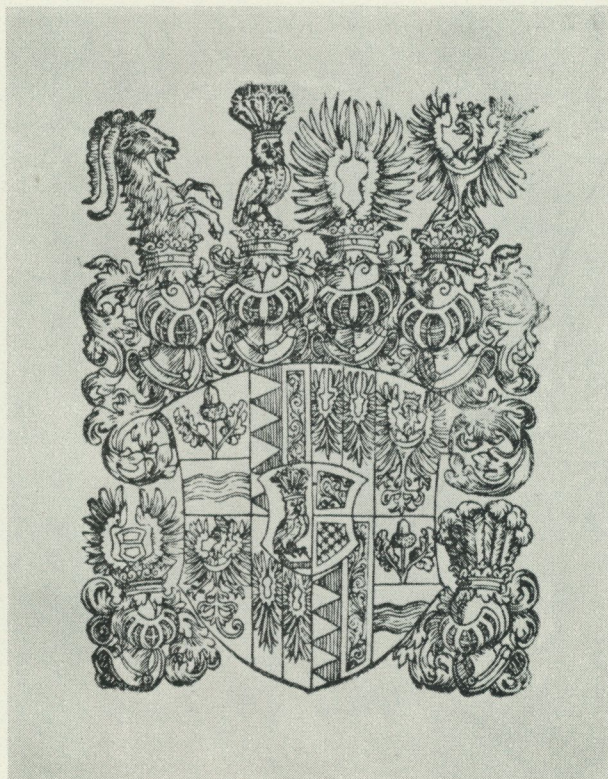
En av de tolv ryktbara kavaljererna hos majorskan på Ekeby heter Kevenhüller, en förunderlig man, vars övernaturliga förbindelse med den förföriska skogsfrun gör honom till en Lionardos like i mekaniken. Namnet ger resonans i gammal tysk-romersk historia. Det lever än i Österrike, där grevarna Khevenhüller och i primogenitur furst Khevenhüller-Metsch residerar på borgen Hochosterwitz nära Klagenfurt i Kärnten. Denna uråldriga adelsläkt var företrädd i Sverige på drottning Kristinas tid av riksrådet friherre Paul Khevenhüller d. ä. till Julita i Södermanland. Med en av dennes söner dog ätten ut i Sverige 1662.

Förebildsforskningen kring Gösta Berlings saga har redan för länge sedan avslöjat verkligheten bakom diktens Kevenhüller. Liksom så många andra av personerna i sagan har han värm-ländskt ursprung. Han är nämligen konstmästaren mekanikus Carl Jakob Heublein i Karlstad, född 1743 och död i Stockholm 1808. Trots att han bar ett tyskt namn, var han svensk till börd. Han tillhörde borgerskapet i Karlstad och intog som framgångsrik företagare en aktad ställning där. Folkfantasin har emellertid sysslat åtskilligt med hans person och sökt en förklaring till hans obestriddliga genialitet på teknikens område i ett förbund med djävulen och en förbindelse med naturväsendet Lambergsfrua. Det var Heublein som byggde stentornet vid Västra bron i Karlstad, känt som Hybelejens kvarn. Ännu på 1890-talet kvarstod detta byggnadsverk, som icke var så olikt ett bergfrid i den historiske Khevenhüllers hemland.

Man kan fråga sig, varför Selma Lagerlöf ej låtit Heublein få behålla sitt rätta namn i sagan. Det har ju onekligen en både

främmande och fantasieggande klang. Det kan ha berott på hän-syn till hans eventuellt kvarlevande ättlingar eller, vilket får anses troligare, är ett utslag av den tendens, som är uppenbar i Gösta Berlings saga, att nobilisera de uppträdande. Deras motsvarigheter i verkligheten tillhörde ju i allmänhet det borgerliga samhällsskiktet i Karl Johans-tidens Värmland, bruksägare och officerare av lägre grader med icke adliga släktnamn.

Med verklighetens Khevenhüller stiftade Selma Lagerlöf bekantskap under sin mer än halvårslånga vistelse 1891 som gäst hos väninnan Gunda Gumælius på Räcklunda i Sköldinge, grannsocken till Julita. Det var där hon fullbordade sitt sedermera världsberömda värmländska epos, fjärran från den trakt, där händelserna i sagan utspelas. I familjekretsen på Räcklunda hörde hon gamla sägner förtäljas, knutna till denna del av Sörmland. När författarinnan senare i "Löwensköldska ringen" låter jungfru Malvina Spaak berätta för baron Adrian om spökerierna på de stora gårdarna Ericsberg och Julita, så är det reminiscenser från detta inspirationens år som gör sig påmind. Och kommer icke huvudpersonen i sagan, majorskan Margareta Celsing, från Fjällskäfte eller Biby? De som läst eller läser Gösta Berlings saga och som icke tagit del av litteraturforskningens rön, uppfattar helt visst skildringen som genuint värmländsk. På ett sätt må man fatta den så. Men man måste komma ihåg, att åtskilligt avspeglar förhållanden som är karakteristiska för Sörmland. Ordet kavaljer och beteckningen kavaljersflygel är veterligen ej belagda i Värmland under den tid händelserna utspelas där. För litteraturforskaren Henry Olsson har författarinnan själv omtalat, att uppslaget kommit från kavaljersflygeln på Gripsholm. Rymmer detta uttalande hela sanningen? Läser man kommissionslantmätaren Raguel Esséns skildring av sitt och andras kavaljersliv på Julita vid 1800-talets mitt, publicerad efter hans efterlämnade anteckningar i tidskriften *Rig* 1926, föds en tanke, att Selma Lagerlöf fått höra talas därom under vistelsen på Räcklunda. Friherrinnan Beata Palbitzki, vorden änka 1851, skötte ensam med fast hand det ansevärd Julitagodset under två decennier. I norra flygeln på herrgården bodde en skara kavaljerer — änke-män och ungar, som räknade släkt med friherrinnan på ett

Friherre Paul Khevenhüller d.ä:s exlibris. Efter original i Nordiska museet.

eller annat sätt. Deras huvudsakliga tidsfördriv bestod av jakt på vilt, intagandet av opulenta måltider och förändet av en ståndsmässig konversation i det lokala sällskapslivet. I kretsen av dessa oansvariga herremän finner man en greve Lewenhaupt, f. d. majoren Stenmark, en baron Fleetwood, en löjtnant von Post och Raguel Essén, den sistnämnde senare godsägare i trakten och nära lierad med familjen von Post på herrgården Äs i Julita.

Det förefaller som om 1600-talets herre till Julita, Paul Khevenhüller, icke varit blott ett namn för Selma Lagerlöf. Någon som varit bevandrad i det genealogiska uppslagsverket Svenska adelns

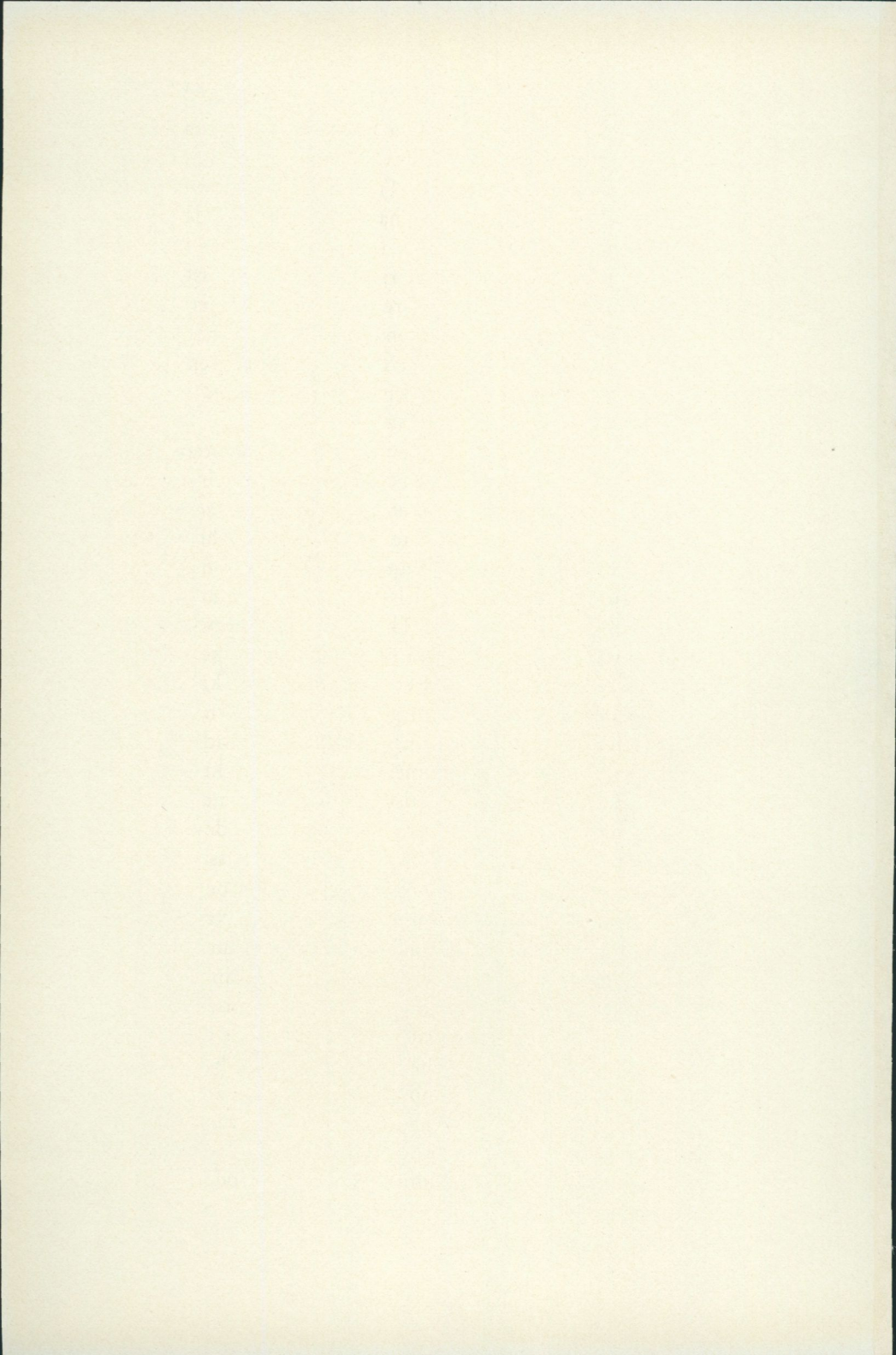
ättartavlor måste ovillkorligen ha gjort henne underkunnig om att Khevenhüller till sina många äretitlar i kejserlig tjänst kunde foga borggreve i Klagenfurt. Fadern till Kevenhüller på Ekeby omtalas nämligen som borggreve, och denna titel är alltför speciell för att diktarfantasin utan vidare skulle kunna träffa rätt. När författarinnan sedan i ord tecknar hans porträtt och låter honom framträda med "stora, vridna mustascher och ett spetsigt helskägg", kan det näppeligen vara en tillfällighet, att hon lyckats åstadkomma så gott som en replik till det här avbildade porträttet i Österåkers kyrka. Det är väl antagligt, att Selma Lagerlöfs vistelse på Råcklunda ej varit den totala isoleringens tid, utan att hon någon gång avbrutit det litterära arbetet för att i sitt värdfolks sällskap göra utfärder till sevärda platser i trakten och visiter hos bekanta på granngårdarna. Det skulle vara av intresse att veta, om det 1891 förekommit något umgänge mellan familjerna von Post på Äs och Gumælius på Råcklunda, ty i så fall bör Selma Lagerlöf haft tillfälle att se den då ännu på Äs befintliga repliken till Khevenhüllers porträtt i Österåkers kyrkas sakristia.

Författaren lämnar nu dessa litteraturhistoriska spekulationer åt sitt öde i förvissning om att de dock haft en uppgift att fylla i sammanhanget och ägnar i stället uppmärksamheten åt den historiskt gripbare Khevenhüller, vars levnadslopp visserligen är mindre sagolikt än hans värmländske namnes men icke förty skulle kunna ge stoff åt en roman. En skildring av hans öden från vaggan på Wernberg till graven i Österåkers kyrka får här bilda övergången till en redogörelse för det högst märkliga förvärv som Nordiska museet gjorde under 1959, nämligen den Khevenhüllerska stamtavlan från år 1568.

Vår kännedom om Paul Khevenhüllers levnad och verksamhet efter ankomsten till Sverige 1636 inskränker sig i stort sett till vad ättartavlorna lakoniskt meddelar härom. Ett och annat kan

Friherre Paul Khevenhüller d. ä. och hans maka Regina Catharina von Windischgrätz mot bakgrunden av slottet Wernberg i Kärnten. Målning i miniatyrmaner från 1628. Efter original i Österreichisches Museum für angewandte Kunst, Wien.

dessutom inhämtas från de personliga handlingar från hans egen tid, vilka hans efterkommande, släktled efter släktled, bevarat som relikier i arkivkistan på Julita. Trots att Paul Khevenhüller hade säte och stämma i rådet, synes han ha tagit ringa del i rikspolitiken. Han var hovman först och främst och ägnade sin store konungs änka sina omsorger. Beträffande hans liv dessförinnan är man bättre underrättad, tack vare den biografi över släkten Khevenhüller, som Bernhard Czerwenka utgav i Wien 1867. Det är för den fortsatta framställningen icke alldeles oväsentligt att kunna konstatera, att denna numera rätt sällsynta bok funnits i biblioteket på Julita åtminstone sedan seklets början.

I Draudalen, ej långt från staden Villach i Kärnten, ligger renässansslottet Wernberg. Det hade omkring 1576 ombyggt och förskönats av överstearvstallmästaren i Kärnten, friherre Georg Khevenhüller, som ehuru ivrig protestant stod kejsarhuset nära. Här på Wernberg föddes den 23 april 1593 hans sonson Paul, vilkens föräldrar var ärkehertig Karls råd, friherre Sigmund Khevenhüller och Regina, Freiin von Thannhausen. Czerwenka och andra anger födelseåret 1586, men frågan är om icke detta är felaktigt; uppgiften på huvudbaneret i Osteråkers kyrka bör rimligtvis äga vitsord. (Jfr även texten på det här återgivna kopparsticket med Khevenhüller i rustning.) Tidigt förlorade han sin far, och 1596 gifte modern om sig med hans farfaders kusin, greve Barthelmae Khevenhüller på Landskron. Pauls barndoms- och ynglingaår kom därför att till stor del förflyta på detta praktfulla slott, nu i ruiner, högt uppe på en klippa vid Ossiacher See.

Som övligt var i de besuttna, högadliga kretsar, som Paul genom börd tillhörde, skickades han i unga år på kavaljerstour i Europa. Redan 1604 — alltså endast elva år gammal, såvida huvudbanerets födelseår är riktigt — är han med sin præceptor Tobias Esellius i Lothringen. I Strassburg sammanträffade han 1607 med sin halvbroder Franz Christoph, varifrån de båda begav sig till Paris. Man vet, att den senare där åtnjöt den bästa undervisning som stod att få i bl. a. ridkonsten, och det är antagligt, att Paul gått i samma skola; senare skulle han i varje fall demonstrera sin utomordentliga skicklighet till häst. I slutet av följande år anträdde han tillsammans med halvbrodern och en

kusin en resa till södra Frankrike. Hand i hand med övningarna i ridderliga idrotter under dessa förberedande år gick de bokliga studierna. Kort sagt, vid myndig ålder torde han ha uppnått den bildningsgrad som krävdes av en tysk-romersk ädling.

Paul Khevenhüller skrev sig till Aichelberg — stamborgen i Kärnten, friherre till Landskron och Wernberg, arvherre till Hochosterwitz och Karlsberg. Han blev 1612 kejserlig silverkamrerare, senare ärkehertig Ferdinands råd, arvländskattmästare i Kärnten och, som tidigare omtalats, borggreve i Klagenfurt. Genom arv innehade han Wernberg, förvärvade 1615 godset och slottet Sommereck, ägde Timenitz vid Klagenfurt och Gradenegg väster om St. Veit med flera egendomar. År 1616 hade han äktat friherrinnan Regina Catharina von Windischgrätz, som sjuttiotre-årig avled i mars 1670 på Julita och gravsattes vid makens och sonen Pauls sida i familjens eget gravkor i Österåkers kyrka. Hon tillhörde en högadlig släkt, vilken liksom Khevenhüller fortfarande lever i Österrike men som denobiliserades av statskanslern Karl Renner efter första världskriget. — Makarnas valspråk, kända sedan 1631, var Gott meine Hoffnung och Cum deo et die. I äktenskapet föddes icke mindre än fjorton barn, sju gossar och sju flickor. Av dessa föddes sex i hemlandet, sju i Nürnberg och den yngsta, dottern Christina, "wurde geboren in Schweden und starb zu Juleta den 19 Julii 1658 Ihres Alter 17 Jahr" (Mosshammer). Inga söner överlevde modern och av döttrarna blott Elisabeth och möjligen också Catharina. Den äldsta dottern Anna Regina, som var född 1618 i Villach, gifte sig i Sverige med friherre Mathias Palbitzki. Deras avkomlingar i rakt nedstigande led innehade Julita till 1851.

Liksom fadern, farfadern och styvfadern bekände sig Paul Khevenhüller till den evangelisk-lutherska tron. I början av 1600-talet under den fanatiska Ferdinand II hade motreformationen satt in på allvar i inre Österrike, och i det beryktade kejserliga mandatet av den 1 augusti 1628 tvangs adeln i dessa landsändar att inom ett år välja mellan att antingen oreserverat ansluta sig till den katolska kyrkan eller utvandra. För Paul Khevenhüller fanns inget alternativ. Med sin familj lämnade han 1629 hemlandet, medförande det dyrbaraste av lösöret, och begav sig först

till Regensburg och därifrån till Nürnberg. Dessförinnan hade han sökt avyttra sitt godsinnehav och delvis lyckats därmed. Sommer-eck exempelvis såldes till den venetianske köpmannen Widmann samt Wernberg till greve von Wagensberg. För att lättare kunna försäkra sig om uppehållstillstånd i Nürnberg hade han redan i slutet av år 1628 lånat staden den betydande summan av 30 000 floriner. Bland de talrika exulanterna i denna stad — dvs. adelsmän, borgare och andliga i landsflykt — intog Paul Khevenhüller en framskjuten ställning icke minst tack vare sin trots förluster alltjämt ansevärda förmögenhet. Från denna tid är en notis bevarad, som belyser hans lycka i vapenlekar till häst (Czerwenka). Den förmåler, att han i en ringränning, som lantgreven av Hessen-Darmstadt anordnade i Regensburg 1630, vann första priset i ädel tävlan med ärkehertig Ferdinand.

På våren 1631 trädde Paul och hans halvbroder Hans i förbindelse med Gustav II Adolf. I april säges de gemensamt ha försträckt konungen en summa av 50 000 riksdaler och i oktober ytterligare 20 000 mot en ränta av 6 %. Det av Gustav Adolf utfärdade skuldebrevet på sammanlagda beloppet är daterat 23 december i härlägrät vid Mainz, vilken stad kort förut kapitulerat för svenskarna. Lånet skulle återbetalas inom ett år och som säkerhet ställdes preussiska tullen i Pillau. I tillgängliga tryckta källor, svenska såväl som utländska, råder bristande överensstämmelse beträffande skuldsummans storlek och respektive insatser. Till detta är att säga, att i det brev, där drottning Kristina den 17 december 1645 åt Paul Khevenhüller till evärdligt frälse upplåter Julita, Äs, Fogelstad och Forsby med underlydande samt vissa hemman i Floda socken, upptages hans personliga fordran på svenska kronan sedan tyska kriget till 70 000 riksdaler jämte upplupen ränta av 9 900 riksdaler. Detta i synnerhet för hans efterkommande i Sverige betydelsefulla dokument, som bevisar att Julitagodset efter år 1645 icke längre var en förpantning utan ett förvärv genom en ekonomisk transaktion, befinner sig i original alltjämt i arkivet på Julita. — Märklig är den kraftiga försäkran konungen lämnade i skuldebrevet om återbetalning av lånet med uttalande av förbannelse över sina "descendenter, om de ej denna skuld betalade" (Anrep).

Vid samma tid uppdrog Gustav Adolf i Mainz åt Paul Khevenhüller att uppsätta ett ryttarregemente om åtta skvadroner med 125 man i varje. Halvbrodern Hans blev hans överstelöjtnant, men denne blev till följd av ett vådaskott dödligt sårad redan i juli 1632 vid regementets deltagande i stormningen av Freistadt. I och med Pauls inträde i svensk militärtjänst hade han från kejserlig synpunkt sett gjort sig saker till landsförräderi. Som en följd härav beslagtogs undan för undan hans återstående fordringar på de personer som förvärvat hans gods i Kärnten, och 1638 konfiskerades också lånet till staden Nürnberg. Det var sannerligen icke föraktliga summor han härigenom gick förlustig; inalles torde de ha belöpt sig till 182 000 floriner.

Efter Gustav Adolfs död kvarstannade Paul Khevenhüller några år i Tyskland men begav sig 1636 till Sverige för att söka indriva sin alltjämt utestående fordran. Något annat resultat av sina ansträngningar härvidlag lyckades han icke uppnå än att Julita kungsgård lämnades honom som pant och ställdes till hans disposition som uppehållsort. Hans familj hade kvarstannat i Nürnberg. Från juli 1637 gick de sex sönerna Georg Christoph, Bernhard, Andreas, Barthelmae, Paul och Augustin — den sjunde sonen Johann Sigmund hade dött nioårig i Nürnberg 1631 — i skola i Altdorf. De båda äldsta sändes dock strax därefter ut på kavaljerstour och immatrikulerades 1638 vid universitetet i Leiden (Dedic). Senast 1639 återförenades Regina Catharina Khevenhüller och de minderåriga barnen med maken och fadern i Sverige.

Om Paul Khevenhüllers karriär i sitt nya fosterland är man i brist på mera utförliga upplysningar tvingad att fatta sig kort. Han blev naturaliserad svensk adelsman 1645 och introducerades två år senare på riddarhuset som nr 10 bland friherrarna. Han skrev sig här i landet friherre till Julita. År 1648 blev han änkedrottningens överstehovmästare och hovmarskalk. Till dessa titlar kunde han lägga ståthållare på Wollin och generalmajor. Till riksråd utsågs han 1653 och fungerade som generalguvernör över Maria Eleonoras livgeding. Han avled, sannolikt till följd av ett slaganfall, den 9 december 1655 på Stockholms slott ”i Rikssalen, då han stod och värmdes sig vid spisen, sedan han med de öfrige Rikssens Råd bevistat Kronprinsens, sedermera Konung Carl XI:s

PAUL KHEVENHÜLLER, FREIHERR ZU WACHSELBERG,
 auff LandsCron und Wernberg, Erbtterr auff Hohen-Osterwitz, und Carls-
 berg, Herr zu Julitta, ErbStallmeister in Kärnten, Gustavi Adolphi Königs
 in Schweden Obrister, auch dero verwillibten Königin Obristen Hoffmeister und
 HofMarshall, und der Cron Schweden ReichsRath; Natus 1593 de.
 natus 1638

Friherre Paul Khevenhüller till Julita. Kopparstick av Johann Friedrich Leonard 1669 efter teckning eller målning av Georg Strauch i Nürnberg.

döpelseakt" (Anrep). I övrigt är att nämna, utöver vad Svenska adelns ättartavlor meddelar, att sönerna Paul och Augustin 1644 inkrevs vid universitetet i Uppsala samt att döttrarna Anna Regina och Elisabeth 1648 gjorde hovtjänst hos änkedrottningen. Säkerligen skulle kännedomen om familjen Khevenhüllers vistelse i Sverige kunna berikas, om vi finge tillgång till de brev som Regina Catharina under en lång följd av år sände från Julita och Stockholm till sin svägerska Maria Elisabeth Khevenhüller i Nürnberg. Dessa brev befinner sig tills vidare otillgängliga i det s. k. Landskroner Archiv på slottet Thurnau i Oberfranken.

Paul Khevenhüller måste ha varit persona grata hos de svenska makthavandena, att döma av deras välvilliga inställning till hans önskemål att de måtte bevaka hans personliga intressen i Tyskland. De svenska delegaterna vid fredsförhandlingarna i Osna-brück och Münster lyckades nämligen få intagen i fördragets fjärde artikel en paragraf 45, som stadgade, att Paul Khevenhüllers och hans halvbroder Hans beslagtagna egendom skulle återställas till rättsinnehavarna. Trots upprepade framställningar från såväl sönerns som svärsönerns sida till vederbörande i Wien om att fördragets löfte i detta avseende måtte uppfyllas, kom aldrig någon restitution till stånd. Paragrafen förblev en död sådan, men den visade åtminstone svenska kronans goda vilja.

Dessa personhistoriska anteckningar fordrar som komplettering ett signalement. Paul Khevenhüllers utseende kan studeras på tre porträtt, de enda kända. De återges samtliga i detta sammanhang. Färgbilden visar honom och hans maka, Freiin von Windischgrätz, i deras bästa år. De poserar mot bakgrunden av slottet Wernberg, förbi vilket Drau flyter. I lointainen stiger den västliga slutningen av Ossiacher Tauern, och där reser sig ett bergfrid, sannolikt borgruinen Sternberg, och högst uppe ett kapell. Bilden är hämtad ur en i Sverige tidigare okänd stambok, som förvaras i Museum für angewandte Kunst i Wien. Den är en ganska diger volym i folioformat och innehåller bl. a. 47 avbildningar i färg på dubbelfolio av medlemmar tillhörande den Khevenhüllerska släkten alltifrån 1030 till 1630-talet. Arbetet har tillkommit på tillskyndan av Franz Christoph Khevenhüller, kejserlig orator vid spanska hovet och halvbroder till Paul. De

utsökt vackra målningarna är utförda i ett miniatyrmässigt maner och anses ha haft till upphovsman en nederländsk mästare. En dräkthistorisk analys, som i föreliggande fall icke bjuder något större mått av svårigheter, ger vid handen, att bilden med Paul och hans maka tillkommit i slutet av 1620-talet. Den följande målningen i stambokens serie visar deras sex barn. I och med sonen Pauls födelse 1627 uppnådde skaran detta antal. Den yngste i raden på bilden förefaller att vara omkring ett år gammal; han sitter i en liten rullstol, vilket väl skall antyda att han ännu icke lärt sig att gå. Föräldrarna skulle således vara avporträtterade 1628 vid respektive trettiofem och trettioett års ålder. De utgör ett par, som ännu har lyckan att leva i dessa paradisiska nejder men som ser landsflykten hotande nära. Iögonenfallande, när man betraktar Pauls ansikte, är den framträdande uppnäsan. Dess karakteristiska form liksom anletsdragen över huvud taget igenkännes med lätthet på det porträtt av honom som rytteriöverste i svensk tjänst, vilket Georg Strauch gjorde troligen 1636 i Nürnberg och som 1669 blev stucket i koppar av J. F. Leonard. Det visar en robust, livsbejakande människotyp, ej så sällan företrädd på Europas slagfält under trettioåriga kriget. Det är fördenskull man med förvåning betraktar det tredje porträttet, det förut nämnda i Österåkers kyrka, vilket enligt påskriften föreställer riksrådet, friherre Paul Khevenhüller till Forsby. Det är en 1700-talskopia efter ett förkommet original från 1600-talets början. Ytterligare en dylik kopia finnes i läns museet i Nyköping, dit den i vår tid kommit från Äs i Julita genom en donation av greveparet von Hallwyl. Detta exemplar har inledningsvis omnämnts som tänkbart incitament för Selma Lagerlöf. Den på Julita befintliga tredje kopian är en modern sådan och kan här lämnas helt ur räkningen. Porträttet visar en magerlagd, till synes anemisk person med en rak och smal näsa — en hård, men samtidigt intelligent man. Hur skall dessa påfallande olikheter kunna förklaras? Författarens tro är, att detta porträtt icke alls föreställer Paul Khevenhüller, utan en närmare släkting till honom. Då kopian gjordes fanns ingen i livet som sett honom, och om originalet saknat påskrift om vem den avbildade föreställde, kan denne fått gälla som den förste ägaren till Julita, Äs, Fogelstad

och Forsby. Originalen har utan tvivel befunnit sig på Julita. Man vet, att Paul medförde familjeporträtt från Tyskland. På Ekebyhov i Uppland finnes hans faders, Sigmund Khevenhüllers, här återgivna porträtt, dit det på obekanta vägar måste ha kommit från Julita. Det behöver icke nödvändigtvis ha varit det enda. Österåkersporträttet kan som synes näppeligen föreställa fadern, men varför icke svärfadern, friherre von Windischgrätz? Det vore naturligt att tänka sig, att Regina Catharina velat ha med sig till det fjärran landet en bild av sin fader. Andra omständigheter talar också för att man här ej står framför Paul Khevenhüllers. Mannen på porträttet måste ha uppnått åtminstone de trettio åren. Om denne mot förmodan skulle vara Paul, så har han i så fall låtit måla sig tidigast omkring 1623. Det förefaller otänkbart, att en rik och uppsatt person som Paul velat representativt uppträda i en dräkt, som vid den tiden måste ha betraktats som alltför omodern för vuxna. Icke så att det pälsbrämade livplagg av svart, mönstrat siden med utskurna axelklaffar på spanskt vis, som han bär, eller sammetsmössan utan vidare kan påstås vara helt föråldrad, men den tämligen korta, styvt utstående pipkragen hör ovedersägligen samman med modet vid 1500-talets slut och 1600-talets första årtionde. Att några av Pauls minderåriga barn på den ovannämnda målningen från 1628 bär kragar av liknande typ jävar knappast detta påstående.

I början av 1959 förvärvade Nordiska museet den stamtavla, som Paul Khevenhüller bland andra dyrbarheter förde med sig från Kärnten i samband med sin överflyttning till Sverige. Förvärvet är förvisso ett av de märkligaste, som museet gjort under senare år, icke minst från den synpunkten, att därmed kunde en klenod efter mångårig obskyr tillvaro återföras till sin rätta plats — Julita, där den tidigare förvarats i två och ett halvt sekel. En redogörelse för åtkomsten, som icke saknar poänger, och en beskrivning av stamtavlan må utgöra avslutningen på denna uppsats.

På sommaren 1958 kom en äldre man, en bibliofil av håg men av nödvändighet en köpare och säljare av enklare auktionsgods, till Kungl. biblioteket i Stockholm, medförande en på väv uppfodrad pergamentsrulle, och erbjöd den till inlösen för ett för-

Friherre Sigmund Khevenhüller (1558—1594), fader till Paul Khevenhüller d. ä. till Julita. Oljemålning på duk. Ekebyhov, Uppland.

vånansvärt moderat pris. Han hade blivit ägare till den genom köp från en person, som har till yrke att i landsorten partivis uppköpa vad som brukar anses som mer eller mindre värdelöst vid upplösning av dödsbon. Det enda mannen kände till om pergamentsrullen var, att den föreställde en tysk släkttavla och att den

uppgivits ha kommit från Äs, en herrgård två mil norr om Katrineholm. På Kungl. biblioteket konstaterades, att släkttavlan — ett 1568 daterat stamträd — hänförde sig till den i Sverige företrädde ätten Khevenhüller, och det ansågs följaktligen motiverat att införliva densamma med bibliotekets samlingar, vilket också skedde. Den befann sig vid tillfället icke i bästa skick. På grund av att pergamentet under århundradenas lopp torkat och icke under tiden underhållits hade det förlorat sin naturliga smidighet med vissa vanprydande defekter som följd. Den i ett flertal färger målade framställningen var beslöjad genom en hinna av inrotat damm från senare år.

Tack vare det samarbete med avseende på samlingsverksamheten, som lyckligtvis existerar mellan kulturinstitutionerna i Stockholm, sattes Nordiska museet i egenskap av ägare till Paul Khevenhüllers gamla sätesgård i tillfälle att studera stamtavlan, enär det med rätta antogs föreligga ett samband mellan denna och Julita. För museet stod det genast klart, att ett dylikt samband förefanns, men det bindande beviset härför saknades. Ett sådant framkom likväl snart och tack vare en slump.

Tidigare har i förbigående nämnts, att Bernhard Czerwenkas bok från 1867 om släkten Khevenhüller sedan länge funnits i biblioteket på Julita. Detta verk är försett med ett appendix, bestående av fem genealogier. I Julitaexemplaret förekommer i dessa några till synes oförklarliga, med rödpenna gjorda förprickningar vid och understrykningar av vissa personnamn. Vid en jämförelse med 1568 års stamtavla konstaterar man, att det just är de där upptagna släktmedlemmarna och inga senare som på angivet sätt utmärkts i boken. Någon har alltså någon gång haft både boken och stamtavlan framför sig för studium. Vid Ulrich Khevenhüller står i Czerwenkas genealogi de alternativa dödsåren 1494 och 1520, det senare med frågetecken. En asterisk vid namnet, gjord med anilinpenna, hänvisar till följande anteckning i marginalen: "*I den på Julita befintliga urgamla stamtaflan, upptages dödsåret vara [!] 1494. — (anm. af Fr. v. O.)*." Stamtavlan från 1568 har således till full evidens bevisats ha tillhört arkivet på Julita; ingen nu levande har emellertid någonsin sett den där. Inför dessa argument överlät riksbibliotekarien generöst Kungl.

bibliotekets nyförvärv på Nordiska museet, som omedelbart föranstaltade om sakkunnig restaurering av stamtavlan genom Riksarkivets försorg.

Anmärkningarna i Czerwenkas bok på Julita är gjorda av kaptenen vid Södermanlands regemente Fredrik Vilhelm von Oelreich, född 1848 och död i Katrineholm 1918. Han var alltså sedan den siste Mathias Palbitzkis död 1851 och till dess grosshandlaren Johan Bäckström et consortes förvärvade Julita delägare av godset genom arv. Han bodde dock tidvis kvar på gården som ogift kavaljer till mitten av 1890-talet, tidvis på Äs i grannskapet.

Stamtavlans uppträdande på antikvitetsmarknaden sammanföll i stort sett med tidpunkten för den famösa Kullbergska auktionen i Katrineholm, där den likväl icke förekom. Det har också vid en utredning visat sig, att den jämte annat bråte sålts före auktionen till en uppköpare från Stockholm. Det har vidare framgått, att den länge legat obeaktad i det Kullbergska huset och att den ingick i det lösöre, som från kapten von Oelreichs hem i Katrineholm i samband med hans död inköptes av bruksägare Olof Kullberg-Mayer. Den gamle kaptenen och kavaljeren var för övrigt en alltid kärkommen gäst i det Kullbergska hemmet. Då han lämnade Julita för att bosätta sig i Katrineholm tog han stamtavlan med sig — som god pris eller som tillfälligt lån må vara osagt, och på så sätt kom den att i minst sextio år förbliva undangömd.

Stamtavlan är som sagt målad på pergament, som för länge sedan, måhända redan på 1500-talet, uppfodrats på väv. Pergamentet har vid restaureringen av tvingande skäl överförs till ny duk, den gamla har tillvaratagits och arkiverats. På den gamla dukens baksida är skrivet: "(oläsligt ord) *die fraw Mvt(e)r.*" Tavlans storlek är 129 × 96 cm. Målningen är utförd i äggoljetempera med användande av färgerna rött, brunt, svart, grönt och blått samt guld.

Kompositionen består av en ek med grenar och kvistar. På dessa och på stammen är anbragta porträttmedaljonger, åtföljda av de ingiftas vapensköldar. Personerna är, oavsett vilken tid de levde, klädda i dräkter från 1560-talet. Fåglar av skilda slag

sitter uppflugna på grenarna, en fjäril och ett bi fullständigar faunan. Vid roten står stamfadern, den apokryfiske riddaren Sigmund, i rustning och med sin vapensköld. På ömse sidor om eken utbreder sig ett schematiserat, starkt förkortat berglandskap, genom vilket i förgrunden floderna Drau och Gail flyter. Vid foten av det dominerande klippfästet Landskron till höger skymtar en del av Ossiacher Sees vattenspegel och omedelbart till vänster om ekens stam Millstätter See. Landskapet omfattar ett område i Kärnten från Hochosterwitz i öster till Grosskirchheim i övre Mölldalen i väster. På ett nästan kartografiskt korrekt sätt har målaren insatt borgarna och orterna i landskapet och namngett desamma. Och åtminstone vad beträffar Landskron kan man, att döma av senare avbildningar, konstatera, att det i huvudsak är återgivet efter verkligheten. Till vänster i bilden svävar det av två änglar uppburna Khevenhüllerska vapnet, sådant det tedde sig 1568. Skölden innehåller stamvapnet, en ekkvist med två blad och en frukt över flod eller vågbalkar, vidare det Keller von Kellerbergska, kluven sköld med två vingar i varje fält, inbördes i omvända färger, och slutligen som hjärtsköld det Mandorffska, delad sköld med schackrutor nederst. Kompositionen som helhet inramas av en bordyr, som tyvärr är sargad av spikhål. Den återger synnerligen naturalistiskt däggdjur, fåglar och insekter, omväxlande med bladrankor och blommor.

På tavlan förekommer fem kartuscher, av vilka två är tomma och de tre övriga fyllda med text. Inskriften i den övre lyder: *"Georg Kheuenhuler zu Aichlberg Freyher auf Landtschronn vnnd Wermberg Obrister / Erblanndtstalmaister vnnd Lanndtsaubtmann in Kärendten Röm. Kay Mt:z etc. Rat / Auch Für: drl: Ertzhertzogen Carls zu Össterreich Gehaymer Rat vnnd Hofcamer President / hat disen Geburts Paumb mit sondern Vleisz seinen lieben verstorben Voreltern, Auch / dennen so jetzt im Leben Vnnd noch von disen Namen durch Gottes genad hernach Komē / werden, zu Eeren vnnd Nutz Zesamen getragen. Got vater Aller Barmhertzig- / khait welle dennen Verstorbnen die Ewige freidt, dennen Jetzigen vnnd Konfftigen / aber ware Erkhanntnusz seines heyligen worts Zeitlichen friden Vertreiliche Ainigkait / vnnd das Ewig Leben durch Cristum Jesum Verleihen Amen*

*Riksrådet och Gouverneuren
Baron P. Khevenhüller
till Forsby &c.*

Friherre Paul Khevenhüller d.ä. till Julita (1593—1655). Oljemålning på duk i Österåkers kyrkas sakristia, Södermanland. Kopia från 1700-talet efter ett försvunnet original, sannolikt från 1600-talets början.

Friherre Paul Khevenhüller d.ä:s huvudbaner i Österåkers kyrka.

Föregående uppslag visar den Khevenhüllerska stamtavlan från 1568 i dess helhet. Den är målad på pergament med äggoljetempera i färgerna rött, brunt, svart, grönt, blått och guld. Pergamentet är sedan gammalt uppfodrat på väv.

Del av den Khevenhüllerska stamtavlan med ett landskap, där ättens besittningar omkring floderna Möll, Drau och Gail i västra Kärnten är angivna i topografisk rätt ordning inbördes.

Det Khevenhüllerska stamträdets rot med den apokryfiske förfadern Sigmund i rustning. Till höger borgen Mörtenegg, numera benämnd Dinzl-Schloss, i staden Villach i Kärnten.

Högra, nedre hörnet av den Khevenhüllerska stamtavlan från 1568 med ättens borgar i trakten omkring Ossiacher See i Kärnten, bland vilka märkes stamborgarna Aichelberg och Landskron. I bildens mitt, vid stranden av floden Drau, synes det alltjämt bevarade slottet Wernberg, där den blivande svenske friherren Paul Khevenhüller föddes 1593.

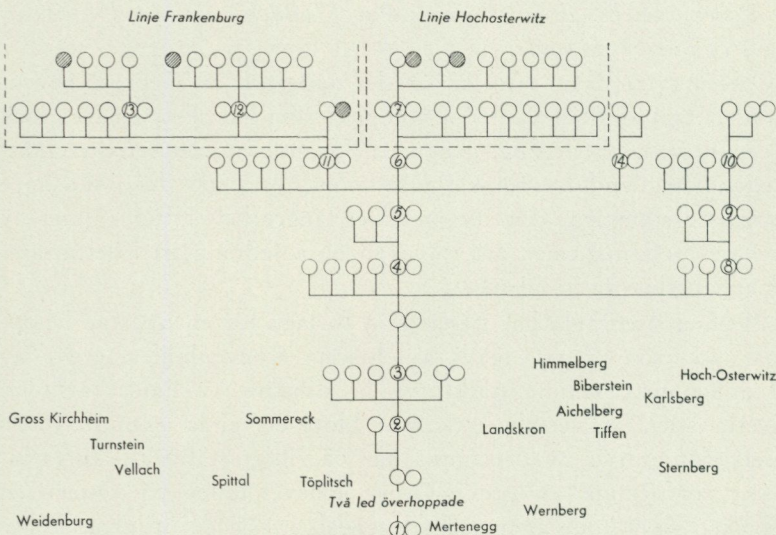
Geschehen als mann / zelt 1568 Jar." Den mellersta av inskriftstavlorna har följande text: *"Hie[r]bey werden mit Namen Befunden die / Herschafften vnnnd Schlösser so herr Georg / Kheuenhuler für sich selbs. Auch Herr / Hannss Kheuenhuler etc. sambt seinen ge / bruedern durch genaden rei[c]hen Segen des / Almechtigen derzeit Aigenthumblichen / vnd Phantweise Inen-Haben, als man zelt / 1560 Jar."* Och slutligen den nedersta och sista, vars text är utomordentligt svårtolkad: *"Sigmundt Keuenhuller Zu Aichlberg etc. Diser Ist / erstlig aus dem Land Zu Frannkehen In das Lannd / Karnndten komen. Vnd hernach Im 1148 Jar mit / seinem Lanndsfürsten Hertzogen Måriz aus Kärndt / gen Zurch (Zürich) Zu grossen Turnier geriten [?] alda er — — [?] annder vom Adl Turniert als man solches In des / Römischen Reichs altem Turnier Puech (Buch) am Aind / lifsten (elfte) Turnier befindet."*

Stamtavlan från 1568 är således uppgjord av Georg Khevenhüller, farfader till Paul. En komplettering har skett senare, dock före 1500-talets utgång, genom tillfogande av det senaste släktledet, varibland återfinns Pauls fader överst på den rakt uppstigande stammen. Genealogin är ej längre helt giltig i luset av senare forskning, men det finnes ingen anledning att i detta sammanhang beröra problemet.

Denna stamtavla har tjänat som förlaga för en likartad i kopparstick, som 1573 utgavs av Johann Khevenhüller, greve av Frankenburg, sammanställd två år tidigare av Pauls farfader. Detta stick är veterligen känt i blott ett enda exemplar, och detaljfotografier av detsamma har välvilligt ställts till författarens förfogande av greve Georg Khevenhüller på Osterwitz. Sticket visar både en utvidgad genealogi och en utvidgad topografi. Det har betydelse som jämförelseobjekt, och vissa tveksamma Ortsbestämningar på stamtavlan från 1568 har tack vare sticket kunnat fastställas. Å andra sidan uppträder motsäggande uppgifter. Grosskirchheim exempelvis överst i vänstra kanten på 1568 års stamtavla uppges på sticket vara grevskapet Pisino på halvön Istria vid Adriatiska havet. Strax till höger om Grosskirchheim reser sig på en höjd en borganläggning, vars namn otvetydigt slutar på *stain*. Det kan till nöds tolkas som Groppen-

stein, vid den aktuella tiden tillhörigt släkten Khevenhüller. Detta klippfäste är välkänt för alla, som från Salzburg tågledes reser söderut, och är beläget i passet mellan Mallnitz- och Mölldalarna i Kärnten. På stamtavlan är Groppenstein topografiskt i rätt läge. På sticket kallas det emellertid Turnstein. Det är kanske möjligt att Groppenstein kallats Turnstein på 1500-talet, men av topografiska skäl kan det ej identifieras med Dürnstein i Steiermark.

Det genealogiska innehållet redovisas lämpligast utan kommentarer på efterföljande sätt. Skelettritningen ger därtill upplysning om de på stamtavlan förekommande namnen på borganläggningarna.

Personnamnens stavning bibehållen, liksom vissa karakteristiska formuleringar.

Tab. 1

Sigmundt (I) zu Aichlberg. Invandrade till Kärnten från Franken, död 1160, g.m. Othilda von Aufenstein.

SONSONSON:

Hans (I). Död 1332, g.m. Magdalena Kienburg.

SÖNER:

Hans (II). Se tab. 2.

Georg. Död utan avkomlingar.

Tab. 2

Hans (II). Son till Hans I (tab. 1).
Riddare, död 1362, g.m. Polixena
Mordax.

BARN:

Hans (III). Se tab. 3.
Anna. Död i sitt jungfrustånd.
En son (oläsligt förnamn, dödsåret
utplånat). G.m. Khatarina Stern-
berg.

Cordula. Död 1392 utan avkomlingar.
Cristof (I). Död 1394 utan avkom-
lingar.

Tab. 3

Hans (III) zu Aichlberg. Son till
Hans II (tab. 2). Död 1398, g.m.
Katharina von Bibriach, död
1407(?).

SON:

Hans (IV) zu Aichlberg. Riddare,
död 1460(?), g.m. Felicita von
Lindegk.

BARN:

Hans (V). Se tab. 4.
Ulrich (I). Riddare, en hövitsman
över ryttare och knektar, stupade
1422 i kriget mot turkarna.
Cristina. Död i sitt jungfrustånd.
Anna. Har haft en Mordax till man.
En son (namn och data utplånade).
Elsbeth. Död 1460, har haft Wilhelm
von Gera till man.
Ruedolf. Se tab. 8.
Brigitha. Död salig i sitt jungfrustånd.

Tab. 4

Hans (V) zu Aichlberg. Son till Hans
IV (tab. 3). Borggreve zu Fridaim,
död 1426, g.m. Cristina Zilhart.

BARN:

Augustin (I). Se tab. 5.
Florentina. Död utan avkomlingar.
Ludwig (I). Riddare, död utan av-
komlingar.

Tab. 5

Augustin (I) zu Aichlberg. Son till
Hans V (tab. 4). Död 1519, g. 1498
m. Siguna von Weisbriach.

BARN:

Sigmundt (II). Se tab. 6.
Cristof (II). Se tab. 11.
Bernhart. Se tab. 14.
Hans (VI). Född 1505, stupade 1537 i
kriget mot turkarna.
Anna. Död i sitt jungfrustånd.
Ludwig (II). Född 1502, död 1534.
Georg (I). Född 1499, död 1532.

Tab. 6

Sigmundt (II) zu Aichlberg. Son till
Augustin I (tab. 5). Landsvicedom
i Kärnten, född 1507, död 1552,
g.m. Chatarina von Gleinitz, död
1555.

BARN:

Georg (II). Se tab. 7.
Frantz (I). Riddare, kejsar Ferdinands
truchsess, död 1561 på en resa från
Jerusalem. (I medaljongens fond
ett pilgrimskors.)
Ludwig (III). Född 1530, död i Vil-
lach 1542.
Sigfrid. Född 1539, död 1543.
Cristina. Född 1541, död 1543.
Salome. G. 1565 m. Wilhelm von
Radmanstorf.
Florentina. G. 1563 m. friherre Sig-
mund von Puechaim.
Barbara. G. 1559 m. Melchisedek
Seenuss.
Siguna. G. 150 m. friherre Wilhelm
zu Herberstain, 250 m. Welham
von Radmanstorf.

Tab. 7

Georg (II). Son till Sigmundt II (tab.
6). Friherre, landshövitsman i
Kärnten, född 1534, död 1587, g.
150 m. Sibilla Weitmoser, död i
Villach 1564, 250 1569 m. friherr-
innan Anna von Thurzo.

BARN:

Sigmundt (III). Friherre, född 1558,
g.m. friherrinnan Regina von
Thonhaussen (hennes bildmedaljong
blind).

Franz (II). Född 1562, g.m. Crescentia von Stubenberg (hennes bild-medaljong blind).

Katarina. Född 1560, g. 1579 m. greve Johann von Ortenburg.

Anna Maria. Född 1563 (dödsåret utplånad).

Elisabeth. Född 155- (sista siffran utplånad), död 1558.

En dotter (namnet utplånad). Född 1569.

Maria (data utplånade).

Tab. 8

Ruedolf. Son till Hans IV (tab. 3).

Riddare, född 1418, död 1495, g.m.

Appolonia Balthasarsdotter Welzer.

BARN:

Ulrich (II). Se tab. 9.

Sigmund (IV). Död utan hustru och avkomlingar.

Barbara. Död som jungfru.

Tab. 9

Ulrich (II). Son till Ruedolf (tab. 8).

Riddare, hövitsman på Falkenstein, död 1494, g.m. Anna von Kellerberg, den sista med namnet.

BARN:

Wolfgang. Se tab. 10.

Katarina. Död 1525, g.m. Sigmundt Gall.

Margaretha. Död 1500, g.m. Georg Leininger.

Kunigundt. Död 1515, g. 1:0 m. Johann von Berg, 2:0 m. Hansen von Wassio.

Tab. 10

Wolfgang zu Wernberg. Son till Ulrich II (tab. 8). Riddare, kejsar Karls råd och hövitsman, död 1536, g.m. Margretha von Gloss, död 1530.

BARN:

Anna (dödsåret utplånad). G.m. riddaren Arbogast von Anneberg.

Sigmund (V) zu Wernberg, Kejsar

Ferdinands råd, död 1561, g.m. Anna Meixner.

Tab. 11

Cristof (II). Son till Augustin I (tab. 5). Kejsarligt råd, kammarherre, landshövitsman i Kärnten, död 1557, g. 1:0 m. Elisabeth Monstorf, död 1540, 2:0 m. Anna Maria Welzer, död 1564.

BARN:

Hans (VII). Kejsar Maximilians råd och kammarherre, född 1538. (Medaljongen för hustrun jämte tillhörande texttavla blind.)

Bärtlme (I). Se tab. 12.

Maritz Cristoff. Se tab. 13.

Emerentziana. Född 1551.

Ursula. Död 1558, g.m. Moritz von Dietrichstain.

Anna. G. 1559 m. Achatz Paradeis.

Genofena. G. 1563 m. Hans Adam Jörger.

Maria. G. 1568 m. friherre Bärtlme zu Ekh.

Tab. 12

Bärtlme (I). Son till Cristof II (tab. 11). Ärkehertig Karls munskänk, riddare, född 1539, g. 1:0 1572 m. Anna Graf zum Schermberg, d. 1580, 2:0 m. grevinnan Wiantha Ludmilla von Thurn. (I fonden på Bärtlmes medaljong ett pilgrimskors.)

BARN:

Barbara. Född 1573.

Elsbeth. Född 1574.

Anna. Född 1575.

Eva. Född 1576.

Christoff (III). Född 1583.

Hans Bernhardt. Född 1584.

En medaljong jämte tillhörande texttavla blind.

Tab. 13

Maritz Christoff. Son till Cristof II (tab. 11). Född 1549, g. 1576 m. grevinnan Sibilla zu Montfort.

SÖNER:

Augustin (II). Född 1580.

Christof (III) zu Aichlberg. Född 1579, död kort därefter.

En son (namn och data utplånade).

En medaljong jämte tillhörande text-tavla blind.

Tab. 14

Bernhart. Son till Augustin I (tab. 5).

Kejsar Ferdinands hovkammarråd och kammarherre, död i Wien 1548, g. m. Mandula Manstorff.

BARN:

Augustin (III). Död 1547.

Elisabeth. G. 1561 m. Victor Welzer.

Förutom de nu anförda Khevenhüllerminnena i Sverige finnes ytterligare några inom landet, vilka kan vara av intresse att notera. Från Julita avyttrades på friherrinnan Beata Palbitzkis tid det bibliotek, som tillhört Paul Khevenhüller. Detta eller delar därav förvärvades av friherre Carl Jedvard Bonde på Ericsberg för det av honom skapade biblioteket därstädes. Böckerna från Julita var försedda med Pauls här avbildade exlibris. — En medicinsked med skaft av förgyllt silver med inläggningar av grön emalj och blad av agat eller liknande har intill våra dagar gått i arv från Regina Catharina von Windischgrätz till äldsta dottern. Skeden saknar stämplars, men torde vara av tysk tillverkning från 1600-talets förra hälft. — Slutligen kan nämnas ett dokumentskåp, som enligt en gammal påskrift tillhört Paul och som kommit från Forsby i Österåker. Det tillhör numera Svenska frimurareorden i Stockholm.

Som ägare till och vårdare av Julita gård är det för Nordiska museet angeläget att få kännedom om eventuellt ytterligare i Sverige befintliga minnen av Paul Khevenhüller och hans anhöriga. Det må vara föremål med dokumenterad anknytning eller handlingar av arkivalisk natur.

Källor

E. Wägner, Selma Lagerlöf I—II (1954); G. Ahlström, Kring Gösta Berlings saga (1959), sid. 126; R. Essén, Sörmländskt herrgårdsliv vid mitten av 1800-talet, i Rtg 1926, sid. 125 ff; G. Anrep, (G. Elgenstierna), Svenska adelns ättartavlor (Den introducerade etc.); B. Czerwenka, Die Khevenhüller (1867); G. Mosshammer, Khevenhüllersche Familienchronik. Genealogia und Beschreibung aller Khevenhüller und Khevenhüllerin von Aichelberg und Summereck etc. Handskrift. Österreichisches Museum für angewandte Kunst,

Wien; P. Dedic, Kärntner Exulanten des 17. Jahrhunderts, i Carinthia I, årg. 142 (1952), sid. 19, 351 ff; K. Peball, Zur Quellenlage der "Annales Ferdinandeï" des Grafen Franz Christoph Khevenhüller-Frankenburg, i Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs, band 9 (1956); O. Brunner, Adeliges Landleben und europäischer Geist (1949), sid. 55; C. von Wurzbach, Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich (1863); Siebmacher's Wappenbuch; Uppsala universitets matrikel 1595—1700 (1900—1911), sid. 103; G. Khevenhüller, Das Landskroner Archiv (1959); C. M. Carlander, Svenska bibliotek och ex-libris II (1904), sid. 63 ff; H. Gullberg, "Kevenhüller", En manuskript- och stilstudie över ett kapitel i Gösta Berlings saga, i Psalm och Sång (1959).

Der Verfasser möchte die Gelegenheit wahrnehmen, an dieser Stelle denjenigen seinen verbindlichsten Dank zum Ausdruck zu bringen, die ihm eine so wertvolle Hilfe im Zusammenhang mit den Forschungsarbeiten, den Khevenhüllerschen Stammbaum betreffend, geleistet haben. In erster Linie richtet der Verfasser seinen Dank an den hochwohlgeborenen Herrn Georg Graf Khevenhüller, Osterwitz, Launsdorf in Kärnten, dem hervorragenden Kenner der Geschichte seines berühmten Geschlechtes. Ferner möchte er Dr. Bruno Thomas, Direktor der Waffensammlung des Kulturhistorischen Museums in Wien, danken, und ebenfalls Dr. Karl Dinklage, Landesarchiv in Klagenfurt, und Dr. Sam Owen Jansson, Bibliothekar am Nordischen Museum in Stockholm. Auch dem Ausschuss des Schwedisch-Österreichischen Kulturfonds ist der Verfasser zu Dank verpflichtet für die wertvolle finanzielle Unterstützung bei der Durchführung der Archivstudien in Österreich.